

A jelentés, az igazság és az információ

BUDD, John

BUDD, John: Meaning, truth and information: prelegomena to a theory című tanulmányát (Journal of Documentation, vol. 67. 2011. no. 1. 56–74. p.) Koltay Tibor tömörítette

Az igazság létezésének és lényegének kérdésével filozófusok, nyelvészek és mások több mint két évezrede birkóznak. Viszonylag ritkán tették viszont fel azt a kérdést, hogy a jelentés és az igazság szükségesek-e az információ létéhez.

Az információtudomány területén¹ a jelentés figyelembe vétele szempontjából talán a legismertebb *Kuhlthau* elmélete, amely szerint a jelentést az információkeresés során hozzuk létre összefüggésben azzal, hogy mi a célja a keresésünknek. Ez, az egyénekre építő megközelítés alapvetően procedurális jellegű, tehát azt tételezi fel, hogy mindenkinek, aki információt keres, olyan lépések sorozatán kell végigmennie, amelyek az értelmes dolgok megtalálására vannak optimalizálva. Aki tehát információt keres, annak meg kell értenie azt, amit talált. Ez a megközelítés aztán kiegészül

az információ keresésének, megtalálásának és interpretációjának kognitív, affektív, kulturális és társadalmi elmeivel.²

Az igazság és a jelentés természetének vizsgálata önmagában is ijesztően nagy feladat, és kapcsolatuk az információval sokféleképpen közelíthető meg.

A jelentés és az igazság összefüggése szempontból igen tanulságos a pletyka terjedése. Gerjesztőinek motivációja ugyanis rendkívül változatos lehet, és nem feltétlenül kötődik értelemmel bíró és igaz állítások kommunikálásához.

Megkérdeshetjük tehát, hogy az információnak igaznak kell-e lennie ahhoz, hogy alkalmas legyen az informálásra; vagy hogy független-e az igazságtól. Kérdés az is, hogy a potenciálisan informatív „dolgok” igaz volta függ-e bizonyos szerkezeti elemektől. Vajon lehet-e vizsgálni valamelyiket ezek közül a másik létezésének feltételezése nélkül, továbbá van-e az információnak a lényegéből fakadó (inherens) jelentése; vagy magába tud-e foglalni interpretálható jelentést? Szükségszerűen felmerül az a kérdés is, hogy mit tud erről mondani az információtudomány.

Az analitikus filozófia számos képviselője szerint a jelentést és az igazságot az köti össze, hogy a jelentés nélkül nincsen igazság. Egy igaz mondatnak értelme is van. Ez egyúttal kapcsolódik a referencia, azaz a vonatkoz(tat)ás kérdéseihez, amelyet az információtudomány két jól elkülöníthető módon kezel. Strukturális aspektusa megköveteli, hogy legyenek osztályozások (vagy ha tágabb értelemben vesszük, kategorizálási lehetőségek), amelyek egyrészt elirányítják az információt kereső egyedeket azokhoz a tételekhez, amelyek valamely konkrét témáról „szólnak”; másrészt egy csoportba gyűjtik az azonos vagy hasonló témákról szóló tételeket.

Aki információt keres, a témák és a kategóriák ismeretében tesz fel kérdéseket. Mindkét aspektus problematikus, bár a vonatkoztatáshoz szükséges, hogy az információ iránti igényt és a visszakeresést, a pontosságot és a jelentést az igazságtartalom értékelése szempontjából ítéljük meg, azonban a keresést végző személyre nagy intellektuális terhet ró, hogy elérje azt a pontot,

ahol a referencia érthetővé válik. Képesnek kell lennie a gyakorlati logikát úgy alkalmazni, hogy különbséget tegyen a különböző dolgok között és csoportokat tudjon alkotni belőlük. Egyúttal érzékenynek kell lennie a kontextusok iránt, mivel a nyelvnek gyakran sajátja a változatosság és sokféleség.

Amikor információt keresünk, elfogadható válaszokat várunk kérdésünkre. Ebben segítségül szolgálhat a nyelv bizonyos vonásainak (nem feltétlenül explicit) ismerete. A szemantika például ismeri az extenzió és az intenzió fogalmát. Az e két fogalom közötti különbségtétel némileg hasonló az információtudomány általános kategorizáció-fogalmához. Extenzió az, amikor a *tehen* szót kiterjesztjük a világ teheneinek összességére, az intenziót ezek meghatározó jellemzői alkotják, tehát a *szarvasmarha* szóval írhatók le.

A referencia elsődleges fontosságú, de nem egyedüli alkotóeleme a jelentésnek. Az információtudomány számára nagyon hasznos volna, ha *Predelli* nyomdokain haladna. Ő ugyanis a szemantika logikai és nyelvészeti megközelítése helyett a kommunikatív hangsúlyozza.³ A cél nem az, hogy elhagyjuk a logikát és a józanész szempontjait, hanem az, hogy megvizsgáljuk, milyen módon manifesztálódnak a kontextusok a formális kommunikáció során. A formális kommunikáció valamilyen cél elérésére irányul, azaz intencionális (szándékolt). Ez az intencionalitás azonban nem monolitikus. Az intencionális kommunikáció bizonyos fajtái arra irányulnak, hogy a tudásra vonatkozó állításokat fogalmazzunk meg az állítások kontextusával összhangban és/vagy meglevő állításokat kérdőjelezzünk meg.

Bármilyen formális kommunikáció együtt jár szabályok és normák alkalmazásával, annak érdekében, hogy lehetséges legyen a megértés. A szabályok között ott vannak az érvelés szabályai is. Míg az informális kommunikáció, a beszélgetés folyamatában lehetséges a hazugság vagy az igazság elkerülése, a formális kommunikáció (a kutatás és a tudomány művelése) normatív jellegű. A jelentés ebben a kontextusban azon

alapszik, hogy feltételezzük a kommunikáció szándékoltságát és résztvevőinek kölcsönös tudását.

Az információtudomány szemléletében a jelenítés a retorikán is múlik. A retorika legtöbb definíciója a meggyőzés elemét emeli ki, de tény, hogy a stílus és az ékesszólás mellett fontossága van a témának és a szolid érvelésnek is. Indokolt, hogy a retorikát, különösen a szolid érvelést a jelentés részének tekintjük, abban az értelemben legalábbis, hogy az a feladókat és a címzetteket, valamint a közöttük zajló komplex interakciókat magában foglalja.

Az igazságnak vannak technikai és kevésbé technikai megközelítései. A legnagyobb hatású technikai szemlélet *Tarski* nevéhez fűződik. Szerinte az igazság lényege, hogy olyan kijelentéseket tegyünk, amelyek állítása nem több, mint aminek a létezése kimutatható. Egy mondat tehát akkor igaz, ha egy létező tényállást jelöl.⁴ Ha csak nagyon specifikus tényállásokról beszélünk, *Tarski* megállapítása problémamentes, viszont túlságosan sok korlátozást tartalmaz ahhoz, hogy megfelelően leírja a formális kommunikációnak azt a formáját, amellyel az információtudomány foglalkozik.

Az igazság kérdésével pragmatista filozófusok is foglalkoztak, természetéről azonban nincs köztük egyetértés. *James* természetesnek veszi, hogy vannak jelenségek, amelyek észlelésünktől és ítéleteinktől függetlenül léteznek. Az igazságnak pedig gyakorlati következményekkel kell járnia.⁵ Ettől eltér a neopragmatisták, közülük is a legnagyobb hatású *Rorty* álláspontja. Megítélése szerint a tudást akkor közelíthetjük meg a legjobban, ha megértjük a meggyőződések társadalmi megokolásnak folyamatát: Ehhez nincs szükség arra, hogy a reprezentációk helyességét vizsgáljuk. A nyelv és az egyének, vagy a nyelvet használó egyének és világ közötti vertikális viszonyok keresése helyett annak a horizontális, avagy következtetésekre épülő folyamatára kell koncentrálnunk, amelynek során elősegítjük és elfogadjuk egymás érveit. A megokolás ilyen módon „társadalmi jelenségge” lesz, nem pedig a „tudást birtokló alany” és a „valóság” közötti

tranzakció.⁸ *Rorty* számára mindenestre az igazság és a tudás bökkenője az, hogy csak az számít, ami az emberek boldogulását szolgálja.

Ha megszabadulunk attól a képzettől, hogy az igazság a mondatokban használt szavak jelentésére korlátozódik, más lehetőség is felmerül, még akkor is, ha a szavak értelmével törődünk kell.

Amikor *Davidson* arról szól, hogy az igazság – bár hasznos fogalom – nem definiálható, hozzáteszi, hogy ez a fogalom azért érdekel minket, mert bizonyos állapotok, tárgyak, és egyedek tartalmát nem tudnánk jellemezni, ha kijelentések, feliratok stb. igaz voltát nem tudnánk megérteni.⁹ Arról van szó, hogy az igazság nemcsak a mondatban szereplő szavak értelme, ahogy azt *Tarski* írta, hanem szükség van a pragmatikai elemre is.

Az a kérdés, amelynek megoldásával *Habermas* küzd, ugyanaz, mint amelyet az információtudománynak is fel kell tennie: Mi a világ és a kommunikációs eszközök kölcsönös megértésének alapja?⁸ Tegyük gyorsan hozzá, hogy a kölcsönös megértés nem követeli meg a teljes egyetértést. *Habermas* szerint az életvilág különböző szabályok vezérelte tevékenységből áll. A diskurzus és a beszédaktusok megkülönböztetésének kritériuma az, hogy a nyelvet kommunikációra vagy reprezentációra akarjuk-e használni. Ez a különbségtétel az információtudomány számára is keretet ad.

Mások figyelmének központjában a propozicionális és az asszertorikus kijelentések álltak, ami számos összetett fogalom tisztázását elősegítette. *Sperber* és *Wilson* például segítenek abban, hogy megértsük a relevancia bizonyos kommunikatív aspektusait.⁹ Az egyéni (összehasonlító jellegű) relevancia egyik határfeltétele az, hogy optimális feldolgozás esetén nagy legyen kontextuális hatása. A másik (kapcsolódó) határfeltétel, hogy az optimális feldolgozáshoz szükséges erőfeszítés kicsi legyen.

Habermas szerint a megértés szándéka, amely hozzátartozik a nyelvi struktúrákhoz, perspektívaváltásra készíti a kommunikáció résztvevőit, amely abban a szükségletben fejeződik ki,

hogy a sikerre törekvő világban valakire hatni kívánó színész objektíválási attitűdjét a szónok performatív attitűdje váltja fel, aki arra törekszik, hogy egy másik személlyel megértesse magát.¹⁰ A kommunikatív tett eredményeként létrejövő megértés közvetlen kapcsolatban áll azzal, hogy mit tekintünk információnak. Ha ugyanis mindent információnak tekintünk, amit az információtudomány definíciói annak tekintenek, nincs az információnak definíciója, így nincs az információnak elmélete sem.

Az információ, ha nem szaknyelven, nem szakemberként beszélünk róla, nem foglalja magába a hazugságot. Az a szándék, hogy félrevezessünk valakit, egyúttal annak szándéka is, hogy ne informáljuk az illetőt, vagy – másképpen fogalmazva – annak szándéka, hogy félreinformáljuk abban az értelemben, hogy eltorzítjuk annak a formáját, amit a megismerés során megkap. Ezt *Dretske* is kifejezi, amikor felhívja arra a figyelmet, hogy ha minden, amit mondunk hamis, akkor nem közlünk információt.¹¹ A hazugságot közlő beszélő vagy író szándéka, hogy kétféle módon gátolja a tudás bővülését. Egyrészt el kívánja torzítani a hallgató megértését annak érdekében, hogy valami, valamilyen kognitív és intellektuális potenciál kihagyásra vagy tévútra kerüljön. Másrészt a beszélő szándéka az lehet, hogy tévútra vigye hallgatóját azért, hogy más és hamis kognitív struktúrák jöjjenek létre. Ebben az esetben a beszélő célja hogy olyan illokúciós és perlokúciós hatásokat erősítsen fel, amelyek a hallgatót a beszélő által kívánatos tettekre sarkallják.

Felmerülhet az az ellenérv, hogy a félrevezetés is informálás, amelynek során szándékoltan közvetítünk jelentést, és ezt a jelentést a hallgató úgy érti, ahogyan azt a beszélő akarta. A probléma ezzel az, hogy a beszélő ismeri az elhallgatott tartalmat, a hallgató viszont nem tud következtetéseket levonni a kijelentés teljes értelmére vonatkozóan, és ami még fontosabb, a félrevezető kommunikáció alapján nem tud érveket találni. Más szóval, a félrevezetés esetében nincsen megértés, kivéve azokat az eseteket, amikor a hallgató elegendő és a beszélő

kijelentéseitől független ismerettel rendelkezik ahhoz, hogy félrevezetőnek minősítse az adott megnyilatkozást.

Az általános jellegű megtévesztés egyik fajtája az ideológia. Ideológia alatt itt azt értjük, amikor a gondolatok eredetének és időállóságának vizsgálata helyett a tények takargatása történik. *Thompson* igen elevenbe vágó megfogalmazása szerint az ideológia olyan reprezentációk rendszere, amelyek arra szolgálnak, hogy fenntartsák az osztályuralom meglévő viszonyait azzal, hogy az egyéneket a jelen helyett a múlt felé vagy olyan képzetek és eszmék felé fordítják, amelyek elrejtik az osztályviszonyokat és elterelik figyelmét a társadalmi változások iránti közös törekvésekről.¹² Érdemes kitágítanunk ezt a megközelítést úgy, hogy az *osztály* szót elhagyjuk és helyébe a valaki felett gyakorolt hatalom megszerzésére tett bármilyen, a félrevezetést célzó próbálkozást tesszük, amelynek eszköze az eltitkolás, a bagatellizálás és a torzítás.

A félrevezetés másik típusa a cenzúra, amelynek természetesen van köze az ideológiához, azonban céljai eltérőek és jól elkülöníthetőek. A cenzúra leggyakrabban annak elhagyása, ami potenciálisan jelentőségteljes. Kijelentéseket és érveket hallgattat el, azzal a céllal, hogy korlátozza a tudás iránti igényt és a tudás növekedését. Meggátolja azt a kognitív és intellektuális formálódást, amelyet az információ tud elősegíteni a jelentés feltárására irányuló szabad diskurzus megnyitásával.

Az igazság itt alkalmazott meghatározása számos ponton kapcsolódik a jelentés definíciójához, különösen abban a tekintetben, hogy bármilyen megnyilatkozásnak vagy érvenek, ahhoz, hogy potenciális igaz-voltát vizsgálhassuk, értelemmel kell bírnia. Vizsgálódásunkat *Blackburn* alapkérdésével érdemes kezdenünk: Miért kellene méltányolnunk vagy tolerálnunk valakinek a nézőpontját csak azért, mert az másvalaki véleménye?¹³ Röviden szólva, nem kell tolerálnunk. Másképpen szólva, meggyőződéseink mögött érveknél és bizonyítékoknak kell lennie. Itt viszont különbséget kell tennünk az igaz megállapítások különböző típusai között. Ezekben a

reprezentációnak fontos szerepe van. Meg kell például értenünk azt a szókincset, amelyet például egy tudományos elmélet kidolgozásához használnak.

Az információ elméletének kialakításához feltétlenül el kell fogadnunk Lynch (2004) következő figyelmeztetését: az csak mítosz, hogy az igazság keresése a bizonyosság lehetőségén alapszik. A legveszélyesebb emberek azok, akik bizonyosak valamiben, abszolút biztosak abban, hogy az ő útjuk az igaz út.

Ha a bizonyosságot, mint abszolútumot kizárjuk, az információ mibenlétének kérdése (az igazság kontextusában) megválaszolhatóvá válik. A bizonytalanság, amely az emberi világnak és cselekvésnek nagyban része, nem zárja ki az igazság lehetőségét, viszont behozza a képbe az esetlegességet. Arról van szó, hogy a bizonytalanság az igaz állításokat sajátos módon befolyásolja. Ezek csak annak kontextusában lehetségesek, ami tudható. Ilyen módon kizárható, ami hamis. Az állítások, kijelentések és érvek magukban hordják annak szándékát, hogy valami olyat találjunk, ami igaz. Így lesz belőlük információ.

Lynch megállapítja, hogy amikor tévedünk és tévedésünket kiigazítjuk, abban ott vannak az objektivitás elemei. Ez a megállapítás az artikuláció, az értékelés és a helyesbítés folyamatát hangsúlyozza.¹⁴ A folyamat nemcsak erősen a reprezentációra épül, hanem annak elfogadását is jelenti, hogy a világ, amelyben élünk valóságos és valamennyire megismerhető.

Az információ meghatározása

Az információ mibenlétének meghatározására tett első lépés az, hogy elfogadjuk: az információ minden formája kommunikatív.

A kommunikatív cselekvés szándékolt cselekvés, tehát mindig van célja. Ezen kívül a cselekvő személy akaratának, vágyainak, reményeinek kinyilvánítása.

Ez azt is jelenti, hogy azzal a személlyel szemben, amely az információt, mint dolgot vagy kommunikációt nem igénylő objektumot hatá-

rozza meg, az információhoz szorosan hozzátartozik a csere. A csere valódi nyelveket, jeleket és szimbólumokat igényel. Ennek a definíciónak integráns része, hogy a kommunikáció és különösen a kommunikatív cselekvés célirányos. Ezzel összekötjük a célirányos emberi cselekvést és az informatív megnyilatkozások, állítások és érvek létrehozásával.

Az információ tehát értelemmel bír, kommunikatív cselekvés, amelynek célja igaz állítások és feltételek létrehozása. Az információ magában foglalja azokat a kommunikatív cselekvéseket (és csakis azokat), amelyeket a kommunikáció célközönsége vagy potenciális címzettjei értelemmel bírónak ítélnék meg. Az értelem nem korlátozódik a pusztán szemantikára, hanem az értékelésben rejlő kontextust és történetet is magában foglalja. Ezen túl, az információ akkor igaz, ha garantálva van, hogy a kommunikatív cselekvés nem tartalmaz szándékos félrevezetést vagy kihagyást, továbbá vannak inherens értékelési elemei, megokolása bizonyítékokon alapul és etikus.

Ez az elméleti megközelítés nem jelenti azt, hogy az informatív kommunikáció könnyen és egyszerűen volna azonosítható. Az értékelés összetett logikai, nyelvészeti, etikai, értékelméleti és kognitív feladat, amely az információtudomány központi kérdése és dialektikus vizsgálatot követel.

A jelentés kifejezhető és kikövetkeztethető, ami természetesen nem jelenti azt, hogy univerzális és egyértelmű volna. Csak kognitív és nyelvi erőfeszítés eredményeként jöhet létre.

Jegyzetek

1. Célszerűnek látszik, hogy mi is ezt a kifejezést használjuk, bár tudatában vagyunk annak a terminológiai nehézségnek, amit az információtudomány, a könyvtár- és információtudomány és a könyvtártudomány közvetlen használata gyakran okoz. Erről lásd KOLTAY Tibor – PRÓKAY Margit: Terminológiai változások a XX–XXI. századi könyvtártudományban. = Magyar Terminológia, 3. évf. 2010. 2. sz. 269–284. p.

2. KUHLTHAU, C.C.: Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services. Westport, CT: Libraries Unlimited, 2004.
3. PREDELLI, S.: Semantic contextuality. = Journal of Pragmatics, Vol. 36, 2004, No. 12. 2107–2123. p.
4. TARSKI, A.: The semantic conception of truth and the foundations of semantics. = Philosophical and Phenomenological Research, Vol. 4, 1994. No. 3. 341–376. p.
5. JAMES, W.: The Meaning of Truth, Amherst, NY: Prometheus Books, 1997.
6. RORTY, R.: Philosophy and the Mirror of Nature. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1979.
7. DAVIDSON, D.: The folly of trying to define truth. = Journal of Philosophy, Vol. 93. 1996. No. 6. 263–278. p.
8. HABERMAS, J.: Truth and Justification. Cambridge, MA: MIT Press, 2003.
9. SPERBER, D. – Wilson, D.: Relevance: Communication and Cognition. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988.
10. HABERMAS, J.: On the Pragmatics of Communication. Cambridge, MA: MIT Press, 1998.
11. DRETSKE, F.I.: Knowledge and the Flow of Information. Cambridge, MA: MIT Press, 1981.
12. THOMPSON, J.B.: Ideology and Modern Culture. Stanford, CA: Stanford University Press, 1990.
13. BLACKBURN, S.: Truth: A Guide. Oxford: Oxford University Press, 2005.
14. LYNCH, M.P.: True to Life: Why Truth Matters. Cambridge, MA: MIT Press, 2004.

A Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár digitális gyűjteménye

A Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár 2008 óta foglalkozik digitalizálással, amikor kialakították azt a digitalizáló műhelyet, ahol a könyvtárosok végzik a digitalizálást. A műhely létrehozása két fő célt szolgált: egyrészt online elérhetővé kívánják tenni a régi katalóguscédulákat, mert az 1945 előtti állomány ezekből kereshető ki a legbiztosabban. Ez a szolgáltatás a könyvtárközi kölcsönzéssel kiegészítve hozzáférhetővé teszi az állományt a szélesebb közönség számára is.

A munka eddigi eredménye megtekinthető a következő címen:

<http://www.bcluj.ro/hu/regikatalos.php>

A másik célja a műhely létrehozásának az volt, hogy a könyvtár gyűjteményének minél több értékes és érdekes művét elérhetővé tegyék digitális formában, segítve az olvasók, kutatók munkáját.

A digitalizálásra választott műveknél fontos szempont, hogy Erdély történelmére, művelődéstörténetére nézve releváns művek legyenek.

A digitális könyvtár címe: <http://dSPACE.bcluj.ro/?locale=hu>.

A digitális gyűjteményben jelenleg több mint 90 folyóirat 17 802 száma érhető el teljes szöveggel és visszakereshető formában. A magyar folyóiratok közül például a következők:

Cimbora, EMKE – Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Erdélyi Helikon,
Fényképészeti Lapok, Kolozsvári Színházi Közlöny,

Nemere: politikai, közigazgatási és társadalmi lap, Petőfi Múzeum stb.

A folyóiratok mellett több mint 50 kézirat is elérhető már az interneten. Ízelítőül néhány cím: Gróf Gyulai Lajosnak maga keze és könyve: napló Erdély aranyvidéke orvosi szempontból;

Az erdélyi 1848-i események önvédelmére készült leírása (Mikó Imre) stb.

A digitális tár könyveket is felvesz, ezek száma meghaladt a 250-et. Ebből 124 kötet a Régi Magyar Könyvtárba tartozik. A gyűjtemény elérhető a WorldCat katalógusán keresztül is

*(Katalist, 2012. 02. 15. Bodnár Róbert, Kolozsvári Központi Könyvtár
Digitális Könyvtár tájékoztatásából)*